

Wayang kulit

Schimmen- en stokpoppenspel

Wayang kulit is een theatervorm uit Indonesië en Maleisië. Het spel wordt gespeeld met kleurrijke, platte figuren die gemaakt zijn van leer (kultit) van de karbouw. Ze zijn aan beide zijden beschilderd en vaak versierd met een rijk patroon van gaatjes, waar het licht doorheen kan schijnen. Wayang kulit is **stokpoppen-** en **schimmenspel** tegelijkertijd. De pop is over de hele lengte tussen een gespleten stok geklemd, die onderaan uitloopt in een handvat. De pop heeft geledingen in de schouders en ellebogen. Aan de handen zitten dunne stokjes om de armbewegingen te leiden. De figuren worden door de schimmen- en poppenspeler (dalang) bewogen tegen een strakgespannen, langwerpig **speelscherm** (kelir), dat gewoonlijk wit met een rode rand is. Tussen de poppenspeler en het scherm brandt een lamp. Onderlangs het scherm ligt de stam van een bananenplant (debog). Daarin worden de figuren geprikt die niet in actie zijn; de goede partij rechts (gezien vanuit de dalang), de kwade links.

Lakons

Verhalen

De opgevoerde verhalen (**lakons**) zijn gebaseerd op de oorspronkelijk uit India afkomstige hindoe-heldendichten **Mahabharata** en **Ramayana**. Ze worden door de dalang deels sprekend, deels zingend gebracht. Bij de dialogen geeft hij ieder personage een eigen stem. Een opvoering begint meestal rond negen uur 's avonds en eindigt bij zonsopgang.

Traditioneel kan het **publiek** aan beide kanten van het scherm zitten. Aan de kant van de dalang ziet men de poppen zelf, dus met hun beschildering. Aan de andere zijde van het doek ziet men het schaduwbeeld; de kleur komt (bijna) niet door. Bij hedendaagse vormen van het kulitspel dient het 'schimmendoek' als achtergrond/achterdoek.

De dalang en zijn helper zitten met de rug naar het publiek toe. Het publiek ziet de figuren nu dus in al hun fraaie kleuren voorbijkomen. Ook hebben nieuwe technieken hun intrede gedaan. Zo zijn er – in plaats van de muziek van een gamelanorkest – soms moderne computerbewerkingen van gamelanmuziek te horen.

Gamelanorkest

Klankguirlandes

Het **gamelanorkest** is een onmisbaar muzikaal onderdeel van een wayangvoorstelling. Het orkest bestaat uit indrukwekkende bronzen gongs en metallofonen, maar bevat ook trommen, een xylofoon, een bamboefluit en enkele snaarinstrumenten. Ook zangstemmen spelen een belangrijke rol. De gamelan klinkt tot ver in de omtrek en iedereen weet als hij de ouverture hoort: de dalang gaat beginnen.

Gamelanmuziek klinkt heel anders dan westerse muziek. Dat komt niet alleen doordat het orkest is samengesteld uit een heel ander type instrumenten, maar ook doordat het in Javaanse toonladders gestemd is (dus niet chromatisch). Ook de structuur en de opbouw van de muziekstukken is anders.

Ramayana, het verhaal en de figuren

Strijd tussen goed en kwaad

De Ramayana is een oud hindoe-epos over de vorstenzoon **Rama**, die een incarnatie is van de god Visjnoe (**Krisjna**). Hij is verbannen naar een streek die wordt bedreigd door de reus Rawana. Rama bindt de strijd met hem aan. Uit wraak rooft Rawana Rama's vrouw **Sita**. Met behulp van **Hanuman** en diens apenleger bevrijdt Rama zijn vrouw. Terug in het vaderland wordt hij uitgeroepen tot koning. De verhalen uit de Ramayana verbeelden de strijd tussen goed en kwaad en bieden wijze lessen. Ze zijn een belangrijk thema in het poppen- en **schimmentheater** in Zuidoost-Azië.

□ Wayang golek

Stokpoppenspel

Wayang golek wordt gespeeld met driedimensionale houten **stokpoppen** ('golek' betekent 'rondom'). De figuren gaan gekleed in een sarong: een van de heupen afhangende, dichtgenaaide, geplooid, geweven of gebatikte doek (kain). Hoe hoger het aanzien van de persoon, des te fijner de kleding. Ook de hoofdtooi en de armversieringen spelen een belangrijke rol. De kop, het haar en de hoofdtooi van de poppen zijn als één geheel uit hout gesneden en fraai beschilderd. De kop kan naar links en rechts draaien. Hij zit op een stok die dwars door de holle romp loopt en onderaan eindigt in een handvat. De hand van de speler wordt bedekt door de sarong van de pop. De figuur heeft geen benen. De armen kunnen scharnieren in de schouders en ellebogen. Aan de handen zijn dunne stokjes bevestigd om de beweging te sturen.

Wayang klitik

Platte, houten poppen

Wayang klitik, ook wel **wayang krucil** genoemd, is een oude vorm van **stokpoppenspel**. Het wordt gespeeld met beschilderde, platte, houten figuren. De poppen hebben leren armen met geleidingen in de schouders en ellebogen. Aan de handen zijn leistaven bevestigd voor de manipulatie. Aan de onderkant van de figuur zit een handvat.

□ Wayang topeng

Maskerspel

Wayang topeng is de opvoering van een **lakon** door gemaskerden die dansen, acteren, zingen en reciteren ('topeng' betekent 'masker'). De spelers houden (soms) het masker op zijn plaats door een stukje leer dat aan de binnenzijde op mondhoogte is aangebracht, tussen de tanden te klemmen.

□ Wayang wong

Dans en acteren

Wayang wong of **wayang orang** is een theatervorm waarin een verhaal wordt verteld door middel van dansen, acteren, zingen en reciteren ('wong' is het Javaanse en 'orang' het Indonesische woord voor 'mens'). De **acteurs** en **actrices** lijken in hun kleding op wayangpoppen. Het spel komt in grote trekken overeen met **wayang topeng**. Het kan met en zonder maskers opgevoerd worden.

□ Tentoonstelling

1. Wayang revolusi: Javaanse en Nederlandse politici, strijders en rekwisieten

- Staatslieden en soldaten – Indonesische nationalisten, ministers en het Nederlandse leger.
- Wapens – spiesen, pijlen, revolvers, geweren, een kanon, een tank en een wachttoren.
- Attributen – parachute, vliegtuig, gunung, vuur, sigaren en een blencong (wayang-lamp).

2. Wayang kulit (draaipanelen): drie figuren nader verklaard

- Otto van der Mieden – Poppenspe(e)lmuseumdirecteur en -conservator sinds 1984.
- Jan Klaassen – oud-Hollandse poppenkastfiguur. Draagt een puntmuts, heeft een bochel, een grote kin en neus en een dikke buik. Let op zijn typisch Javaanse snor! Jan is een Amsterdamse volksjongen. Hij is niet op zijn mondje gevallen en zit vol humor. Wie hem onrecht doet, kan rekenen op zijn spot of op een pak rammel met de stok. Hij is voor niets en niemand bang, behalve voor zijn vrouw Katrijn.

- Katrijn – vrouw van Jan Klaassen. Draagt een luifelmutsjen en een schort. Mooi is ze niet. ‘Ze heb een neus als een boegspriet en een mondje waar wel vijf mud aardappelen in kenne’, aldus Jan. Katrijn en Jan zijn altijd aan het bakkeleien, maar zij is de baas.

3. Figuren, paraferalia, speelobjecten en films

- Wayang revolusi. Wayang kulit als propagandamiddel (1948-1949). De Indonesische nationalistische (vrijheidsstrijders) in hun gevecht tegen Nederland. De hoofdrolspelers zijn de politici en de militairen van de twee partijen die elkaar bestreden in de onafhankelijkheidsstrijd. De bekendste personen zijn de Nederlandse generaals Spoor en Van Mook en de Indonesische president Soekarno en vicepresident Mohammed Hatta.
 - Ramayana en wayang kancil.
 - Poppen (wayang kulit, wayang golek, wayang klitik), voorwerpen, prenten en (internationale) literatuur (romans, geschiedenis- en kookboeken, catalogi), bestek, wandborden, tabaksdoos, boekensteunen, kwartetspelkaarten, kostuum, shirts, batiks, gamelaninstrumenten, miniatuur gamelan-orkest en wayang-kulit-theater, maskers (wayang topeng), schoolwandplaten, reclamemateriaal, theevoering, postzegels, grammofoonplaatdoos, prenten, papieren theater, kunstobject en grafiek.
 - Educatie, speelobject (wayangscherm met wayang-kulit-figuren), speur- en vragenspel, deurhangers, boekenleggers, maskers en schimfiguren om zelf te maken.
 - Films, documentaires, videoregistraties van wayang-kulit-optredens (‘Wayang revolusi’ – taal: Engels/Indonesisch, ‘Wayang Willem van Oranje’ – taal: Indonesisch), gamelanmuziek en (kroncong)liedjes.
 - Animatiefilms (‘Wayang revolusi 1948-1949. Agresi Militer Belanda 2’ – taal: Indonesisch, ‘Wayang Animasi Willem van Oranje’ – taal: Engels). Maker animatiefilms: Ananto Wicaksono. Spel en realisatie wayang-kulit-figuren: Ki Ledjar Soebroto (Yogyakarta).

□ **Ramayana-figuren**

4. Opstelling links, poppen van links naar rechts, beschrijving van enkele figuren

De geëxposeerde wayang-kulit-figuren uit de Ramayana staan traditioneel opgesteld, met links – vanuit de dalang gezien – de kwade of ruige, en rechts de goede, edele partij.

- Kumbakarna – een reus, jongere broer van Rawana. Hij is mild van karakter, adviseert zijn broer Rawana en probeert diens negatieve gedrag positief te beïnvloeden. Hij is koning van Langka/Alengka, een eiland dat nu Sri Lanka genoemd wordt. Kumbakarna is een raksasa, een klasse behorend tot de demonen; zijn broers en zusters zijn dat ook. Binnen deze klasse zijn er drie categorieën: aardige, half-goddelijke, zoals Wibisana, en titanen, reuzen, vechtersbazen, zoals Rawana, en figuren die als spoken en geesten op crematieplaatsen rondwaren. Hij moet honderd jaar slapen, maar wordt gewekt als zijn broer verliezen lijdt in de strijd tegen Rama en het apenleger.
- Indrajit – zoon van Rawana. Indrajit nam Hanuman gevangen toen deze naar Alengka kwam om Sinta – de vrouw van Rama – te bevrijden.
- Rawana – reuzenkoning van het rijk Alengka, schaakte Sinta door een list. Hij lokte Rama en zijn broer Laksmana weg, door een leuk dwerghertje te sturen. Rawana gokte erop dat Sinta gecharmeerd zou zijn van het hertje en aan Rama zou vragen het voor haar te vangen. Dat gebeurde ook. Toen Rama en Laksmana achter het hert aan zaten, wist Rawana Sinta mee te voeren door zich te vermommen als een asceet – een arme oude man, een bedelaar. Volgens de etiquette van toen moest men een asceet gastvrij onthalen en hem te eten geven. Dat deed Sinta dus ook toen Rawana langskwam. Rama en Laksmana hadden Sinta beschermd door een magische cirkel. Op het moment dat Sinta de bedelaar iets toestopte, greep deze haar hand en rukte haar uit de magische cirkel.

Opstelling midden

- Gunungan – een bladvormig wayangrekwisiet. Kan een berg, een boom, een bos, een grot, een paleispoort, stof, wolk, wind en water voorstellen. De gunungan wordt midden in het scherm geplaatst om een cesuur (onderbreking) of scènewisseling aan te duiden. De achterzijde van de gunungan geeft dikwijls vuur of brand aan. Aan de manier waarop de gunungan in de debog (de liggende bananenstam) geplaatst is – punt naar links, rechtop, of punt naar rechts – kun je zien welk bedrijf gespeeld wordt. Dit correspondeert met de drie verschillende modi (toonsoorten) van de gamelanmuziek.
- De geëxposeerde gunungan* is van het type gapuran of kedatonan: centraal is een poortgebouw (gapura) dat toegang geeft tot een paleis (kraton) van de vorst naar analogie van de hemelpoort, die het godenverblijf afsluit en die streng bewaakt wordt. Afbeeldingen: o.a. poort met gouden deuren en aan weerszijden van de zuilen twee wachters van het reuzentype. Zij hanteren een zwaard en een schild. Boven het midden van de gunungan is de kop van een demonisch wezen geplaatst. De mond is wijd opengesperd en heeft aan de onderkant platte tanden. De kop is een combinatie van een menselijk reuzengezicht en een leeuw: de kalamukha of kirttimukha; hij weert kwaad af. Verder afgebeeld: vogels (pauwen), libelles, vlinders, makaken (apen), een tijger en een wilde buffel (karbouw) – twee dieren die elkaars vijanden zijn, of die twee vijandige partijen in een wayangverhaal symboliseren – een slang en een wonderboom vol takken (verbinding tussen de boven- en onderwereld).

Opstelling rechts, poppen van links naar rechts, beschrijving van enkele figuren

- Sinta – vrouw van Rama. Wordt ontvoerd door de brute reus Rawana en gevangen-gezet in zijn paleis.
- Rama – man van Sinta. Zoekt haar wanhopig.
- Lesmana – jongere broer van Rama. Helpt zijn broer.
- Wibisana – jongste broer van Rawana en Kumbakarna. Heeft een edel karakter en vecht voor het goede. Hij kiest de kant van Rama.
- Hanuman – witte aap. Zijn geestelijk vader is Bayu, god van de wind en levensadem; daarom kan Hanuman vliegen. ‘Vliegers’ zijn te herkennen aan hun zwart-wit geblokte heupkleed. Hanuman heeft – net als Bayu en Bima – een scherpe duimnagel, waarmee hij makkelijk een vijand kan doodprikken. Hanuman is de aanvoerder van het apenleger van Sugriwa. Hij laat zich vangen door Indrajit omdat hij de paleistuin van Rawana wil slopen. Deze wil hem laten doden, maar Wibisana protesteert. Hij krijgt nu een lichtere straf: zijn staart zal in brand gestoken worden. Hanuman steekt met zijn staart als fakkel de stad Alengka (van het rijk van Rawana) in brand en vlucht ongedeerd. Hij gaat naar Rama en doet verslag van wat hij ontdekt en beleefd heeft.
- Subali – aap.
- Jatayu – adelaar. Hij is een neef van de mythologische vogel Garuda. Garuda kwam uit een ei dat zijn moeder Winata – getrouwd met resi Kasyapa – kreeg. Uit een ander ei kwam Aruna, een mensenkind zonder benen. Syeni, de vrouw van Aruna, kreeg twee kinderen met een vogelgedaante: Sampati en Jatayu, de jongere broer. Jatayu ziet dat Sinta door Rawana geroofd wordt en dat deze haar meevoert naar zijn paleis. Jatayu valt Rawana zonder succes aan. Vervolgens rapporteert hij aan Rama wat hij gezien heeft en hij sterft daarna aan zijn verwondingen.
- Sugriwa – koning van het apenleger. Geeft zijn leger de opdracht te zoeken naar Sinta.

* De gunungan geeft eigenlijk aan dat de spelscène ten einde is. Maar de opgestelde figuren tonen niet een echte scène, want ten tijde van de ontmoeting van Hanuman de witte aap met de reuzenkoning Rawana is Jatayu de adelaar allang dood.

5. Vervoermiddel

- Kereta – karos met paarden, een koetsier en een helper achterop. De wayang-kulit-figuur stelt een Hollands rijtuig voor, zoals de sultans in Midden-Java gebruikten. Een kereta dient als koets voor hooggeplaatste figuren en werd door de god Indra aan Rama gezonden toen deze de strijd aanbond met Rawana. Mede dankzij dit ‘goddelijke’ transportmiddel en de hulp van Indra’s koetsier Matali lukte het Rama – na een langdurig onbesliste strijd – Rawana te doden. Rama zorgde er ook voor dat Rawana een nette crematieplechtigheid kreeg. Kumbakarna treurde om de dood van zijn broer, maar ook om het feit dat deze zijn goede raad niet ter harte had genomen; dan had het allemaal heel anders kunnen aflopen. Later wordt Kumbakarna koning van Alengka/Langka.

6. Èblèk

- Mat – plaat van vlechtwerk, bekleed met stof, om wayang-kulit-figuren op te leggen, zodat ze plat blijven.

7. Spelers en instrumenten van een gamelanorkest

- Afbeeldingen uit: ‘Het Javaansche tooneel: dl. I. Wajang poerwa’. Auteur: J. Kats. Impressum: Commissie voor de volkslectuur (Weltevreden/Indonesië, 1923). Stamboeknr. 70.363.
- Saron – gewelfde, bronzen klankstaven. De speler dempt het geluid met de vingers.
- Gong – aan koorden opgehangen gong. In het gamelanorkest worden allerlei gestemde gongs gebruikt. De grootste gong (diameter ca. 90 cm) wordt gong ageng genoemd (‘ageng’ betekent ‘groot’). Hierbij horen verschillende kleinere gongs (diameter van 60 tot 70 cm). De gongs zorgen voor de interpunctie van de melodie; ze kunnen worden vergeleken worden met komma’s en puntkomma’s in een muzikale zin. De punt aan het eind is de grootste gong.
- Gambang – xylofoon. Houten toetsen boven een klankkast. Wordt met twee handen bespeeld door middel van lange hoornen hamertjes met een met stof bekleed houten schijfje.
- Bonang – gongspel. Bestaat uit tien tot veertien bronzen keteltjes (kleine gongvormen). Deze liggen op twee overlappende gespannen koorden. De gongs zijn gerangschikt in twee octaven.
- Rebab – een tweesnarijg strijkinstrument. Over de houten klankkast is een vel van buffeldarm gespannen. De strijkstok wordt met de hand gespannen tijdens het spelen.
- Kendang – tweevellige trom. Deze wordt met de palm, de vingers en de duim van beide handen bespeeld.

8. Punakawan: beschrijving van de vier clowns

De punakawan zijn de narren in de wayangverhalen en de dienaren van de goede helden. Het woord ‘punakawan’ betekent ‘volgelingen van een hooggeplaatste figuur’, en dat zijn ze in feite ook. In de wayangverhalen treden ze op als bediende van een vorst of prins en luisteren ze naar diens problemen en bevelen; ze verklaren die voor de toeschouwers en geven commentaar en advies, vooral aan de vorst of prins. Ze geven in aparte intermezzo’s commentaar op alledaagse sociale toestanden en de politiek. Ze zijn ook grappig en maken veel woordgrappen, maar zijn zeker niet honderd procent te vergelijken met onze circusclowns.

- Semar – goddelijke en wijze nar. Is zeer oud, wijs en bedaard. Hij wordt ook als de vader van Petruk, Nala Gareng en Bagong genoemd. Semar is een dikke, gedrongen figuur met uitstulpende buik en achterwerk. Zijn borst is geprononceerd; dit zou duiden op zijn hermafrodiete (tweeslachtige) voorkomen. Hij heeft een wit kuifje en een platgeslagen neus. Bij de linkerhand steekt de wijsvinger uit en de rechterhand is een gebalde vuist. Semar is intermediair tussen mensen en goden en dienaar en raadgever van de vorsten.

- Petruk – tweede zoon van Semar en goed van de tongriem gesneden. Hij is een snuggere bonenstaak met een dik buikje en een lange neus. Hij houdt iedereen voor de gek, wat meestal ook lukt, maar het gebeurt niet altijd even netjes.
- Nala Gareng – eerste zoon van Semar, is dom en pessimistisch en een eigenwijs ventje. Net als bij Petruk zit er op zijn hoofd een haarlokje. Hij heeft een groot rollend oog, een dikke neus en een horrelvoet. Bij de streken die zijn broer Petruk uithaalt, is hij nogal eens het slachtoffer.
 - Bagong – derde zoon van Semar. Hij is assertief (durft voor zichzelf op te komen) en doet net of hij onnozel is. Bagong heeft een inspringend neusje, een dikke uitstekende onderlip en een groot oog. Op zijn achterhoofd heeft hij een forse toef krulhaar. Hij is brutaal van karakter en valt anderen vaak in de rede met zijn domme opmerkingen.

Informatiecentrum en bijdragen

Wetenswaardigheden en bibliotheek

Wilt u meer te weten komen over de wayang kulit? Bestudeer het poppentheater-abc op www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl of raadpleeg de meer dan zeventuizend werken omvattende museum bibliotheek. Aanbevolen literatuur *Wayang kulit: Javaans poppenspel voor massa en elite*. Auteur: Rien Baartmans.

Sponsoring expositie

Het project Wayang revolusi is gerealiseerd dankzij bijdragen en ondersteuning van o.a.: Museum Bronbeek (Hans van den Akker en Marthe Gaspar-Raven), Joost van der Steen, Hedi Hinzler, Hetty Paërl, Elsje Plantema, Baukje Scheppink, Ki Ledjar Soebroto, Ad Swier, Birgit Tomesen, Ananto Wicaksono, Elsje Zwart, FotoStad, Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland, DutchCulture, Stichting Zabawas, Fonds voor de Geld- en Effectenhandel, Combinatie IJsselweide, Universiteit van Amsterdam/UvA/Bijzondere Collecties en vrienden van het Poppenspe(e)lmuseum.

Dit pamflet staat ook op internet: www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/pamflet144.pdf. Zie ook: www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/Wayang.aspx.

- Afbeelding: poppenmaker Ki Ledjar Soebroto (Yogyakarta). Foto: © Serge Ligtenberg, Den Haag (ca. 2008). Concept, teksten, samenstelling tentoonstelling en documentatie: © Otto van der Mieden (2014). Hyperlinks: klik op de groen gemarkeerde woorden. Bijlagen/illustraties: wayang-kulit-figures/wayang kulit purwo; still uit animatiefilm 'Wayang revolusi'; foto van Ananto Wicaksono en Ki Ledjar Soebroto; afbeelding dvd 'Wayang revolusi' en detailafbeeldingen expositie. Zie ook: vimeo.com/74271160 en vimeo.com/74272320 (films over de Wayang revolusi).

Poppenspe(e)lmuseum ©

*Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL T: +31(0)578 - 63 13 29 F: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl*

Wayang kulit purwo

Bijlage bij pamflet nr. 144

- Afbeelding wayang-kulit-figuren: wayang kulit purwo, reclameprent (umbulan) met 100 schimfiguren. Indonesië/Java (omstreeks 1960). Collectie: Poppenspe(e)lmuseum.

Poppenspe(e)lmuseum ©

Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL T: +31(0)578 - 63 13 29 F: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl

□ Wayang revolusi

Bijlage bij pamflet nr. 144

- Afbeeldingen: still uit animatiefilm Wayang revolusi 1948-1949. Agresi Militer Belanda 2. Figuren (van links naar rechts): Rakyat – figuur uit het volk, guerrillastrijder; Soekarno – eerste president van de Republiek Indonesië; generaal Spoor – commandant Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL); commandant Van Langen; generaal Van Mook. Maker animatiefilm: Ananto Wicaksono. Realisatie wayang-kulit-figuren: Ki Ledjar Soebroto (Yogyakarta) [1]; Otto van der Mieden als dalang met het dwergertje Kancil [2]; portret van Ananto Wicaksono (links) en Ki Ledjar Soebroto. Foto: Rizky Anwar Sadat © [3]; detail expositie met wayang-revolusi-figuren [4]; dvd Wayang revolusi met president Soekarno (links) en generaal Spoor. Realisatie wayang-kulit-figuren: Ledjar Soebroto (Yogyakarta). De rode, witte en blauwe cirkel symboliseren de Nederlandse driekleur, en de kleuren rood en wit de Indonesische vlag [5]; detail expositie met gamelanorkest [6]; detail expositie met kelir (wayangscherm), blencong (wayanglamp), gunungan (pauzeteken), kotak wayang (wayangkist) en Ramayana-figuren (wayang kulit [7]; draaipaneel met Van Mook en Soekarno (schaduw) [8].
Hyperlinks: klik op de groen gemarkeerde woorden.

1	2
3	4 5
6	7 8

Poppenspe(e)lmuseum ©

Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL T: +31(0)578 - 63 13 29 F: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl